

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-67-16>
УДК 7.011:911.375](049.32)

Євген Рачков

кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: yevhen.rachkov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8506-0162>

**КУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ***

Рецензія на книгу: Рубл Б. О. Муза міського шаленства. Як перформативні мистецтва парадоксальним чином перетворюють охоплені конфліктами міста на центри культурних інновацій. Пер. з англ. О. Камишникова, О. Узлова. Вступ Н. Мусієнко. Київ: ArtHuss, 2021. 560 с.

Як цитувати: Рачков Є. Культурне розмаїття в міському середовищі: виклики та перспективи (Рецензія на книгу: Рубл Б. О. Муза міського шаленства. Як перформативні мистецтва парадоксальним чином перетворюють охоплені конфліктами міста на центри культурних інновацій. Пер. з англ. О. Камишникова, О. Узлова. Вступ Н. Мусієнко. Київ: ArtHuss, 2021. 560 с.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2025. Вип. 67. С. 307–316. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-67-16>

How to cite: Rachkov Ye. Cultural Diversity in the Urban Environment: Challenges and Prospects (Book Review: Ruble B. O. Muza mis'koho shalenstva. Yak performatyvni mystetstva paradoksal'nym chynom peretvoriuiut' okhopleni konfliktamy mista na tsentry kul'turnykh innovatsij. Per. z anhl. O. Kamyshnykova, O. Uzlova. Vstup N. Musiienko. Kyiv: ArtHuss, 2021. 560 s.). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*. 2025. No. 67. PP. 307–316. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-67-16> (In Ukrainian)

© Рачков Є., 2025

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

* Дякуємо видавництву ArtHuss (<https://www.arthuss.com.ua/>) за надану для рецензування книгу.

Рецензована книга присвячена перформативному мистецтву кількох міст, які відзначаються різноманітною культурною спадщиною. Особливу увагу приділено взаємозв'язку між генезою культурних явищ мозаїчних міських спільнот та формуванням гетерогенного міського середовища. Основна ідея книги полягає в тому, що культурне розмаїття міського середовища, представлене передусім перформативним мистецтвом, формується внаслідок складних трансформаційних процесів і соціального протистояння та слугує фундаментом для креативного розвитку міських спільнот. Книга становить значний інтерес для українського читача, оскільки пропонує оригінальний погляд на роль культури в міському розвитку, що може бути корисним для повоєнного відновлення міст України.

Ключові слова: Блер О. Рубл, перформативне мистецтво, культурне розмаїття, міське середовище.

Останніми роками з'явилося чимало українських перекладів книжок, присвячених міським дослідженням (Florida 2019; Harvey 2021; Jacobs 2021; Ruble 2021; Skler 2024). Видання кожної з них спричинило певну реакцію української академічної спільноти, найчастіше позитивну, але водночас стриману. Можна припустити, що написання критичних оглядів та рецензій на перекладені дослідження є доволі специфічним завданням, особливо, коли оригінальна версія книги вийшла друком значно раніше за переклад і вже отримала певне осмислення та визнання. Водночас, коли книга торкається специфічних тем, що мають значення для локального контексту, або ж пропонує концепції, які можуть бути переосмислені в українських реаліях, критичні огляди та рецензії набувають особливої ваги. Саме завдяки дослідницьким спостереженням та рефлексіям формується наукова чи суспільна дискусія, а також розуміння того, як глобальні ідеї можна адаптувати до локальних потреб і викликів.

Показовим прикладом слугує робота почесного наукового співробітника Міжнародного наукового центру імені Вудро Вільсона (Вашингтон, США) Блера О. Рубла «Муза міського шаленства. Як перформативні мистецтва парадоксальним чином перетворюють охоплені конфліктами міста на центри культурних інновацій»,

яка заслуговує на уважне прочитання і глибоке осмислення¹. Основна ідея книги полягає в тому, що культурне розмаїття міського середовища, представлене передусім перформативним мистецтвом, формується внаслідок складних історичних процесів і слугує фундаментом для креативного розвитку міських спільнот.

Книга є науково-популярним виданням, у якому багатий фактографічний матеріал поєднаний з роздумами та спогадами автора, влучними цитатами інших дослідниць і дослідників, а також ретельно дібраними ілюстраціями (фотографії та живопис). Б. О. Рубл стверджує, що представлена книга — це «[...] збірка оповідей про дивовижних, творчих і харизматичних індивідів, які, черпаючи натхнення в навколишньому світі, започаткували небачені й невідомі раніше мистецькі форми» (Ruble 2021, 19). Дослідження має еклектичний характер і власний музично-поетичний ритм, що надає тексту особливої емоційної виразності. Такий підхід дозволяє автору не лише висвітлювати складні питання міського розвитку, але й робити це в спосіб, що захоплює увагу читача, спонукаючи до рефлексій. Як слушно зауважила Наталія Мусієнко у вступній статті: «Книга складається з передмови, вступу-увертюри, трьох розділів-актів, кожен з яких містить кілька глав чи радше — дій, згідно з перформативною презентацією автора. Завершує роботу післямова-на біс. Називаючи вступ увертюрою, а розділи — актами, Рубл уже самою структурою поєднує мистецтво, місто й науку» (Ruble 2021, 11).

Б. О. Рубл здійснює порівняльне дослідження генези перформативного мистецтва (опера, танець, театр і музика) в п'яти різних містах, що мають багату історію, — Буенос-Айресі (Аргентина), Кейптауні (ПАР), Неаполі (Італія), Нью-Йорку (США) та Одесі (Україна). Перформативне мистецтво слугує для автора своєрідним «вікном у світ творчого життя міста» (Ruble 2021, 43). Однак основну увагу дослідник приділяє власне міському середовищу, а також взаємозв'язку між творчими

¹ Хоча книга була видана англійською 2017 р., а її переклад українською з'явився 2021 р., чи не єдиною українськомовною рефлексією на цю роботу є рецензія Алли Петренко-Лисак, опублікована в журналі «Ідеологія та політика» (Petrenko-Lysak 2022, 144–151).

особистостями та містом. Відповідно для автора перформативне мистецтво важливе не лише як сукупність окремих культурних явищ, а передусім як репрезентація суспільного міського контексту (Ruble 2021, 44) та як «колективне висловлювання», за допомогою якого спільноти можуть «проектувати власний внутрішній світ на неймовірно складний міський пейзаж» (Ruble 2021, 486).

Дослідження об'єднує кілька наскрізних тем, які не лише структурують текст, але також допомагають краще зрозуміти основні ідеї автора. Наприклад, окрему увагу Б. О. Рубл присвячує дослідженню культурної розмаїтості як основи «людської креативності» в містах (Ruble 2021, 37). Своєю чергою культурна розмаїтість впливає на формування складного міського ландшафту та розвиток особливих якостей креативних міст, — толерантності, неупередженості та «соціальної відкритості» (Ruble 2021, 43, 170).

На думку дослідника, однією з важливих умов розвитку міст слугує «мультикультурний динамізм» (Ruble 2021, 366), рушійною силою якого є іммігранти. Він пропонує кілька пояснень успішного впливу іммігрантів на розвиток культурних інновацій у новому для них культурному середовищі. По-перше, це використання приїжджими власних «зв'язків та традицій». По-друге, стійкість іммігрантів до міфів, що були сконструйовані «місцевими елітами». По-третє, кращі можливості для приїжджих реалізувати себе в галузі культури, на відміну від інших галузей міського життя. Водночас найважливішим, на думку автора, є те, що деякі міста створюють «чудові умови для реалізації талантів» (Ruble 2021, 234). Слід враховувати, що іммігранти привносять в нове міське середовище не лише певні цінності та культуру, але також власні сподівання і страхи (Ruble 2021, 147).

Б. О. Рубл наголошує, що перформативне мистецтво здатне об'єднувати різних людей та спільноти, а також долати різні кордони (Ruble 2021, 410) та організовувати публічні простори (Ruble 2021, 486) як місця суспільної консолідації. Крім того, перформативні мистецтва «уможливають перетворення чужинців на “своїх”, дають містам нову творчу енергію» (Ruble 2021, 485). Отже, саме завдяки різноманітності культур-

них проявів міста перетворюються на живі, постійно мінливі мозаїки, які Б. О. Рубл образно називає «калейдоскопічними містами» (Ruble 2021, 40).

Інша важлива думка автора полягає в тому, що культурні інновації в містах часто з'являються внаслідок складних трансформаційних процесів і соціального протистояння: «Суперечності міського життя стимулюють винахідливість; несподіване й дивне сусідство протилежностей: високої і низької культури, добра і зла, іноземного й місцевого, — трансформується в надбання, яке збагачує міський пейзаж» (Ruble 2021, 486). Автор наголошує, що протиріччя міського життя слугують «джерелом соціальних і матеріальних відкриттів» (Ruble 2021, 43), а нові перформативні мистецтва (як-от опера та японський театр кабукі) виникають у містах внаслідок «невирішених фундаментальних суперечностей і парадоксів [...] суспільств, які зазнавали серйозних і системних змін» (Ruble 2021, 146).

Враховуючи зазначене вище, стає зрозумілим, чому основний дослідницький фокус у книзі спрямовано на міські райони, які «ніколи не були привабливими», проте завдяки різноманітним проблемам та протиріччям (соціальним, економічним тощо) спричинили «появу нових способів осмислення буття та вираження почуттів через перформанс» (Ruble 2021, 45). Такі міські райони дослідник називає «місцями невизначеності», що можна інтерпретувати як контактні зони групової взаємодії міських спільнот: «[...] калейдоскопічні міста залежать від калейдоскопічних районів, тих місць невизначеності, що змушують жителів переосмислювати себе. Дух культурних інновацій зростає у тих міських просторах, які зіштовхують та заплутують, постійно стимулюючи людей переосмислювати те, ким вони є і з ким поділяють долю» (Ruble 2021, 40).

Здається, що думка автора про позитивний вплив невизначеності на розвиток культурних інновацій є доволі актуальною для українського читача в контексті дедалі жвавіших дискусій про збереження та переосмислення міських просторів і подальшу долю українських міст у повоєнний час загалом. Наприклад, Б. О. Рубл відзначає, що саме міські суперечності слугують основою для виникнення «міського

шаленства», тобто динамічного розвитку міської культури: «Міста, найбільше сповнені суперечностей, змушують своїх мешканців і приїжджих наділяти сконструйовану реальність власним сенсом, тим самим сприяючи напруженим творчим процесам» (Ruble 2021, 45). Своєю чергою важливою умовою продукування культурних інновацій в місті є «позірний хаос повсякдення, викликаний постійними змінами міського середовища й економічними трансформаціями» (Ruble 2021, 366).

Окремої уваги заслуговують розмірковування автора про гетерогенний характер міської культури. Зокрема, досліджуючи американську театральну культуру в Нью-Йорку, автор наголошує на здатності міста «поєднувати непов'язані між собою традиції, які раніше існували нарізно, в енергійне, інноваційне, гармонійне ціле» (Ruble 2021, 292). В іншому випадку Б. О. Рубл наводить цитату Тані Річардсон (Richardson 2017), в якій зазначається, що важливою умовою розвитку Одеси, зокрема культурних інновацій у місті, було толерантне поєднання в межах міського середовища різноманітних культурних відмінностей (національних, ідеологічних, кулінарних, бізнесових тощо) (Ruble 2021, 29).

Водночас гетерогенна природа міст приховує певні загрози, зокрема може сприяти поглибленню нерівності та сегрегації. Дослідник підкреслює, що розділеність міста може формуватися не лише на основі класу, раси, нації, але також культурних прагнень спільнот (Ruble 2021, 259). Отже, протиріччя міського життя слугують не лише «джерелом соціальних і матеріальних відкриттів», але також основою для виокремлення в міському ландшафті певних протилежностей, наприклад «високої та низької культури» (Ruble 2021, 43). Розв'язати зазначені проблеми здатні ефективні практики управління містами, зокрема справжнє міське самоврядування, яке «дає можливість містянам визначити власне значення у житті, визначити, що вони самі та громада навколо них означають» (Ruble 2021, 38).

Загалом, на думку Б. О. Рубла, між перформативним мистецтвом та владою існують складні взаємозв'язки, які часто набувають конфліктного характеру: «Нові форми мистецтва, які виникають

у часи значних економічних змін, заповнюють вакуум, зумовлений боротьбою за владу. Подібні жанри відверто й потужно виявляють розчарування й боротьбу суспільних груп, які програють у такому зіткненні. Представники цих мистецьких форм прагнуть завдати образи — і досягають бажаного результату. У відповідь влада під приводом турботи про громадську безпеку й мораль прибирає надмірно “провокативні” форми культурних висловлювань подалі від очей» (Ruble 2021, 487). Отже, перформативне мистецтво не лише репрезентує суспільні зміни та слугує засобом самоідентифікації містян, але також може перетворитися на інструмент протесту міських спільнот, які перебувають у конфлікті з домінуючими суспільними силами. Невипадково влада часто вбачає в різноманітних культурних проявах провокацію та потенційну загрозу власній стабільності, а отже, прагне до цензурування, маргіналізації та кенселінгу всього, що не вписується в усталені межі. Попри це, перформативне мистецтво в містах зберігає трансформаційну силу, здатну провокувати суспільні дискусії та сприяти важливим змінам.

Перформативне мистецтво в особливий спосіб пов'язане з містом і потребує особливого суспільного ставлення. Водночас канонізація культурних явищ може зашкодити їх подальшому розвитку. Як приклад автор наводить японський театр кабукі, визнання якого класичним мистецтвом та «національним культурним скарбом», зрештою, призвело до його «закостеніння», трансформації в «застиглу офіційну форму мистецтва» (Ruble 2021, 140, 142). За цих умов постановки театру кабукі перетворилися на «символи консервативності й претензійності» (Ruble 2021, 144). Іншою проблемою, на яку звертає увагу автор, є глобалізація мистецьких форм, що посилює культурну однорідність. Наприклад, розмірковуючи про поширення аргентинського танго світом, дослідник відзначає, що масова культура сприяла перетворенню розрізнених фрагментів культурного самовираження на «більш гомогенну національну, а зрештою й глобальну культуру» (Ruble 2021, 205).

Отже, рецензована книга присвячена перформативному мистецтву кількох міст, що вирізняються різноманітною культурною спадщиною. Особливу увагу приділено взаємозв'язку між генезою культурних явищ

мозаїчних міських спільнот та формуванням гетерогенного міського середовища. Складно не погодитися з автором, що міська ідентичність знаходить своє відображення в перформативному мистецтві, а культурна розмаїтість слугує рушієм інноваційного розвитку міст. Натомість різноманітні упередження в культурі часто стають перешкодою для позитивних змін. Безперечно, рецензована книга становить значний інтерес для українського читача, оскільки пропонує оригінальний погляд на роль культури для розвитку креативних міст. Зокрема, висловлені в ній міркування та застереження можуть бути корисними під час створення стратегій повоєнного відновлення міст України.

Список літератури / References

Florida R. Kryza urbanizmu. Chomu міста робіать nas neshchasnymy. Per. z anhl. I. Bondarenko. Kyiv: Nash Format, 2019. 320 s. (In Ukrainian)

Флорида Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. Пер. з англ. І. Бондаренко. Київ: Наш Формат, 2019. 320 с.

Harvey D. Buntivni міста. Vid prava na místo do mis'koi revoliutsii. Per. z anhl. V. Tsyba. Peredm. A. Liasheva. Kyiv: Meduza, 2021. 296 s. (In Ukrainian)

Гарві Д. Бунтівні міста. Від права на місце до міської революції. Пер. з англ. В. Циба. Передм. А. Ляшева. Київ: Медуза, 2021. 296 с.

Jacobs Dzh. Smert' i zhyttia velykykh amerykans'kykh mist. Per. z anhl. I. Saviuk, M. Shevtsova. Kyiv: KENEKShENS, 2021. 480 s. (In Ukrainian)

Джейкобс Дж. Смерть і життя великих американських міст. Пер. з англ. І. Савюк, М. Шевцова. Київ: КЕНЕКШЕНС, 2021. 480 с.

Petrenko-Lysak A. Muza mis'koho shalenstva v potokakh mist XXI stolittia. Retsenziia na knyhu: Bler O. Rubl (2021). Muza mis'koho shalenstva. Yak performatyvni mystetstva paradoksal'nym chynom peretvoriuiut' okhopeni konfliktamy міста na tsentry kul'turnykh innovatsij. Perekl. z anhl. O. Kamyshnykova, O. Uzlova; vstup N. Musiienko. Kyiv: ArtHuss. *Ideolohiia ta polityka* [Ideology and Politics Journal]. 2022. № 2(21). S. 144–151. (In Ukrainian)

Петренко-Лисак А. Муза міського шаленства в потоках міст XXI століття. Рецензія на книгу: Блер О. Рубл (2021). Муза міського шаленства. Як перформативні мистецтва парадоксальним чином перетворюють охоплені конфліктами міста на центри культурних інновацій. Перекл. з англ. О. Камишинова, О. Узлова; вступ Н. Мусієнко. Київ: ArtHuss. *Ідеологія та політика*. 2022. № 2(21). С. 144–151.

Richardson T. Kaleidoscopic Odessa: History and Place in Contemporary Ukraine. Toronto:

University of Toronto Press, 2017. DOI: <https://doi.org/10.3138/9781442688438>

Ruble B. O. Muza mis'koho shalenstva. Yak performatyvni mystetstva paradoksal'nym chynom peretvoriuiut' okhopeni konfliktamy mista na tsentry kul'turnykh innovatsij. Per. z anhl. O. Kamyshnykova, O. Uzlova. Vstup N. Musiienko. Kyiv: ArtHuss, 2021. 560 s. (In Ukrainian)
Рубл Б. О. Муза міського шаленства. Як перформативні мистецтва парадоксальним чином перетворюють охоплені конфліктами міста на центри культурних інновацій. Пер. з англ. О. Камишнікова, О. Узлова. Вступ Н. Мусієнко. Київ: ArtHuss, 2021. 560 с.

Skler L. Proiekt «Ikona». Arkhitektura, mista i hlobalizatsiia. Per. z anhl. O. Oksenyich. Kyiv: Laboratoriia, 2024. 416 s. (In Ukrainian)

Склер Л. Проєкт «Ікона». Архітектура, міста і глобалізація. Пер. з англ. О. Оксеніч. Київ: Лабораторія, 2024. 416 с.

Yevhen Rachkov

Candidate of History, Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: yevhen.rachkov@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8506-0162>

CULTURAL DIVERSITY IN THE URBAN ENVIRONMENT: CHALLENGES AND PROSPECTS

Book Review: Ruble B. O. Muza mis'koho shalenstva. Yak performatyvni mystetstva paradoksal'nym chynom peretvoriuiut' okhopeni konfliktamy mista na tsentry kul'turnykh innovatsij. Per. z anhl. O. Kamyshnykova, O. Uzlova. Vstup N. Musiienko. Kyiv: ArtHuss, 2021. 560 s.

The book under review is devoted to the performing arts in several cities distinguished by their diverse cultural heritage. Particular attention is paid to the relationship between the genesis of cultural phenomena in the mosaic of urban communities and the formation of a heterogeneous urban environment. The main idea of the book is that the cultural diversity of the urban environment, represented primarily by the performing arts, takes shape as a result of complex processes of transformation and social conflict and serves as the foundation for the creative growth of urban communities. The book is of considerable interest to the Ukrainian reader, as it offers an original view of the role of culture in urban

development, which may be useful for the post-war reconstruction of Ukrainian cities.

Keywords: Blair A. Ruble, performing arts, cultural diversity, urban environment.

Текст надійшов до редакції 10.03.2025.

The text was received by the editors 10.03.2025.

Текст затверджено до друку 26.05.2025.

The text is recommended for printing 26.05.2025.